

ČASOPIS
STUDIA OECOLOGICA
Ročník VI
Číslo 2/2012

Redakční rada:

doc. Ing. Pavel Janoš, CSc. – šéfredaktor
doc. Ing. Miroslav Farský, CSc. – výkonný redaktor
prof. RNDr. Olga Kontrišová, CSc.
doc. RNDr. Juraj Lesný, Ph.D.
Ing. Martin Neruda, Ph.D.
doc. MVDr. Pavel Novák, CSc.
prof. Ing. Miloslav Šoch, CSc.

Technický redaktor:

Mgr. Ing. Petr Novák

Recenzenti:

Ing. Zuzana Balounová, Ph.D., ZF Jihočeské univerzity, České Budějovice
Bc. Jaroslav Bažant, Oblastní muzeum, Most
Ing. Zdeněk Bažant, ŽPSV a.s., Litice nad Orlicí
Mgr. Jiří Bělohoubek, AOPK ČR, Ústí nad Labem
doc. RNDr. Miroslava Blažková, Ph.D., FŽP Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
RNDr. Ivan Farský, CSc., PŘF Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
doc. RNDr. Jaromír Hajer, CSc., PŘF Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
Ing. Marcela Holečková, CSc., FSE Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
doc. PhDr. Václav Houžvička, Ph.D., FSE Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
RNDr. Petr Chvátal, AOPK ČR, Ústí nad Labem
doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D., FEK Západočeské univerzity, Plzeň
RNDr. Jan Klimeš, Ph.D., Ústav struktury a mechaniky hornin AV ČR, Praha
RNDr. Iva Machová, Ph.D., FŽP Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
Pavel Moravec, Správa CHKO České středohoří, Litoměřice
Ing. Čestmír Ondráček, Oblastní muzeum, Chomutov
doc. Ing. Josef Rajchard, Ph.D., ZF Jihočeské univerzity, České Budějovice
Mgr. Pavel Raška, Ph.D., PŘF Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
Ing. Jaroslava Šamsová, Ústí nad Labem
Fraňo Travěnc, Česká speleologická společnost, Olomouc
Ing. Vladimír Vopat, Povodí Ohře, státní podnik, Chomutov

Foto obálky:

Mgr. Jiří Riezner, Ph.D.

Vydává: FŽP UJEP v Ústí nad Labem

Tisk: Tiskárna L.V. Printt

Toto číslo bylo dáno do tisku v prosinci 2012

ISSN 1802-212X

MK ČR E 17061

KONVERZE PRŮMYSLOVÝCH BROWNFIELDS NA PŘÍKLADU SÁRSKA

CONVERSION OF INDUSTRIAL BROWNFIELDS ON THE EXAMPLE OF THE SAARLAND

Ondřej SLACH¹, Jaroslav KOUTSKÝ², Petr VRÁBLÍK³

¹ Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta, Chittussiho 10, 710 00 Ostrava, Česká republika, ondrej.slach@osu.cz

² Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta sociálně ekonomická, Moskevská 54, 40001 Ústí nad Labem, Česká republika, Jaroslav.Koutsky@ujep.cz

³ Univerzita J. E. Purkyně, Fakulta životního prostředí, Králova výšina 7, 400 96, Ústí nad Labem, Česká republika, Petr.Vrablik@ujep.cz

Abstrakt

Předložený příspěvek se zabývá procesem konverze bývalých průmyslových areálů ve spolkovém státě Sársko, který představuje jeden z klasických průmyslových regionů v Evropě. V úvodu příspěvku je stručně nastíněna charakteristika regionu. Následně bude prostřednictvím tří případových studií demonstrován proces konverze průmyslových areálů s důrazem na institucionální aspekty, přičemž v závěru jsou diskutovány možnosti a bariéry transferu přístupů do kontextu České republiky.

Abstract

This paper deals with the process of conversion of brownfield sites in the Federal State of Saarland, which is one of the classic industrial regions in Europe. At the beginning of this paper are briefly presented the characteristics of the region. Subsequently, the process of conversion of industrial sites is demonstrated on three case studies with an emphasis on the industrial aspects. At the end, the possibilities and barriers to transfer approaches in context of the Czech Republic, are discussed.

Klíčová slova: konverze, průmyslové brownfields, Sársko

Key words: conversion, industrial brownfields, Saarland

1 Úvod

Transformační procesy probíhající v jednotlivých státech světa výrazně proměňují charakter jejich ekonomické, sociální a environmentální situace. Ve skupině nejvyspělejších států světa je pak důležitým posunem dlouhodobé oslabování produkčních (resp. materiálních) odvětví a naopak růst odvětví založených na nemateriální produkci. V největší míře se proces deindustrializace projevuje v tzv. starých průmyslových regionech, kde dochází (často bez adekvátní náhrady) k útlumu či zániku dominantních produkčních odvětví, což je doprovázeno se zhoršující image území a celkovou představou beznadějně situace (Hubbard, 1996). Hlavními symboly zániku původní průmyslové produkce se pak staly rozsáhlé tzv. brownfields (dále bude v textu využíván tento termín, neboť je obecně uznávaný i v českém jazyce). Jedná se o fyzické struktury, které ztrácejí možnost původního využití. V minulosti prováděné činnosti často způsobují výskyt ekologických zátěží v těchto lokalitách (Alker et al., 2000). Sanace a revitalizace brownfields je značně problematická právě kvůli vysoké kontaminaci problematickými látkami, jejich rozloze, špatné dopravní dostupnosti a zejména nevyjasněným majetkovým vztahům (viz např. Friedrichs, 1994, Schrader, 1998). Města či regiony jsou tak nuceny aktivně eliminovat tyto „pozůstatky“ minulosti. Zásadní problém je, že změna těchto struktur vyžaduje vysoké kapitálové prostředky (Grabow, Hollbach-Grömig, 1995), které vytváří určité „vícenáklady“ ve srovnání s „normálními“ regiony. Nicméně tyto plochy mohou být

také velkou příležitostí pro tyto města či regiony. Hlavním úkolem odborné sféry je, vedle již více či méně zpracované konceptualizace tématu brownfields, nepřetržitě hledat návody na eliminování tohoto problému, a to zejména ve snaze profilovat možné směry novodobého využití těchto struktur pro reálné stimulování konkurenceschopnosti území.

Cílem následujícího textu je zejména nabídnout inspirativní impulzy v oblasti řešení problematiky brownfields na příkladu starého průmyslového regionu jednoho z nejvyspělejších států světa. Jedná se o poměrně frekventovaný přístup v soudobém regionálním výzkumu a publikacích, kdy existuje vysoká poptávka po relevantních případových studiích. Smyslem je nabídnout text syntetické povahy, kde budou diskutovány důležité aspekty revitalizace konkrétních brownfields v Sársku. Jako základní zdroj poznatků následně využitelných pro tvorbu textu posloužily výstupy terénního šetření, které bylo realizováno přímo v zájmovém území (podzim 2009). Součástí výzkumu byla i realizace expertních interview s více než dvěma desítkami expertů z akademické i aplikační sféry územního rozvoje v Sársku. Z hlediska následných aplikací poznatků v ČR je samozřejmé, že přístupy ke konverzi se liší primárně v závislosti na institucionálním kontextu, přičemž předmětem tohoto příspěvku je demonstrovat přístupy a dopady konverze průmyslových areálů v institucionálním kontextu starého průmyslového regionu montánního charakteru Sársko. Konverzi v našem příspěvku aplikujeme ve smyslu „nového využití objektů, které pozbyly svoji původní funkci, což v praxi znamená, že není předem definován stavební program a že se pracuje s existující urbanistickou, stavební a architektonickou strukturou“ (Kunc, Tonev, 2008, s. 32). Empirická část práce je z metodologického hlediska založena na využití primárních dat (semi-strukturovaná interview s dotčenými aktéry) a analýze sekundárních dat oficiální a neoficiální povahy (Rochovská et al. 2007), přičemž sběr dat primární povahy probíhal formou terénního výzkumu, realizovaného na konci roku 2009 při expertní studijní cestě do tohoto regionu.

2 PROBLEMATIKA BROWNFIELDS – DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ

Problematika brownfields představuje jasně vyprofilované téma regionálního výzkumu, v rámci kterého se prolínají teoreticko-metodologická studia s konkrétními prakticko-realizačními inspiracemi a doporučeními směřující do/z praktické sféry. Díky existenční povaze samotného předmětu výzkumu (brownfields) jednoznačně převažuje v řešení problematiky aplikačně orientovaný výzkum, neboť v současnosti je nezbytné urychleně řešit problémy navazující na reálný výskyt daných struktur v konkrétních územích. V podstatě lze říci, že přítomnost brownfields v prostředí nejdříve přitahuje pozornost odborné sféry k prvotnímu rozpracování tématu a teprve následně vzniká požadavek na vymezení odborně podložených způsobů řešení problematiky brownfields.

Z hlediska chápání tématu, vymezení pojmů a základní typologie a strukturace tématu je možno odkázat na četné domácí (např. Šilhánková, 2006, Jackson, 2006, Rydvalová, Žižka, 2006) a zahraniční publikace (McCarthy, 2002, Alker et al., 2000). Zároveň jsou rozpracovány jak modelové způsoby řešení jednotlivých typů brownfields (např. průmyslové, [Fragner, 2007], vojenské [Šilhánková, 2006], zemědělské [Svobodová, Věžník, 2009] atd.), tak přehledné rozpracování tématu ve vybraných významných lokalitách (např. Praha [Ilík, Ouředníček, 2007], Brno [Kunc, Tonev, 2007], Ostrava [Klusáček, Štonar, 2004, Vojvodíková, 2005]). Z hlediska směřování dalších publikačních aktivit v tématu tak vidíme prostor v přidávání dalších komplexních zhodnocení tématu ve vybraných lokalitách nebo právě v nabídce inspirativních způsobů řešení problematiky brownfields v konkrétních lokalitách. Na jedné straně je samozřejmě nutné chápat jedinečnost a kontext místních podmínek, které výrazně omezuje možnost provedení analogických postupů v řešení problematiky brownfields i v jiné lokalitě. Na druhou stranu širší komparativní perspektiva řízení území (a to zejména vnitřních měst) vykazuje řady podobných rysů mezi regiony v nejvyspělejších státech světa a těmi v tranzitivních ekonomikách střední a východní Evropy.

3 CHARAKTERISTIKA REGIONU SÁRSKO

Sársko (viz obr.1) představuje jeden z klasických starých průmyslových regionů vyspělých ekonomik, a to i přes proces rozsáhlé restrukturalizace trvající již více než 40 let. Sársko jako příhra-

niční region sousedí s Francií (Lotrinsko) a Lucemburskem a je tak součástí rozsáhlé přeshraniční převážně průmyslové aglomerace (Saar-Lor-Lux), což se nezanedbatelně promítlo do jeho vývoje (Held, 1951). Svou rozlohou 2569 km² je Sársko nejmenší spolkovou zemí Německa (s výjimkou svobodných měst). Administrativně se Sársko skládá celkem ze šesti okresů (Kreisen). Hlavním městem regionu je Saarbrücken se 180 tisíci obyvateli a celkově žilo na území regionu v roce 2011 na 1 014 166 obyvatel (30. 9. 2011, SAS), přičemž jen v posledních 6 letech došlo ke „smrštění“ počtu o 8 566 obyvatel.

Obr. 1 Prostorová lokalizace Sárska

Proměna Sárska ze zemědělského regionu na průmyslový proběhla analogicky s dalšími průmyslovými regiony. Import technologických inovací umožnil hlubinou těžbu černého uhlí, která byla v průběhu 19. století doplněna o hutnictví (Banken, 2002).

Již na počátku 20. století nesl region všechny klasické rysy průmyslového regionu v podobě vysoké koncentrace šachet, hald, kouřících továrních komínů či husté dopravní sítě (Capot-Rey, 1935). Před první světovou válkou v dolech pracovalo na 60 tisíc horníků a v ocelářství okolo 28 tisíc zaměstnanců. Mezi roky 1920 a 1935 spadalo Sársko pod správu Společnosti národů, ale reálně bylo kontrolováno Francií. Po druhé světové válce patřilo Sársko do francouzské okupační zóny. Nejistá politická situace se negativně promítla ve snížených investicích do hutnického průmyslu a ocelářského průmyslu (Esser et al., 1982), ale zaměstnanost v těžbě černého uhlí dosahovala maxima (cca 67 tisíc).

V roce 1957 bylo Sársko opět připojeno k tehdejšímu západnímu Německu. Vínou pozdějšího připojení se ale v Sársku projeví méně pozitivní efekty „německého hospodářského zázraku“. V průběhu 60. let minulého století se začaly postupně objevovat první náznaky dlouhotrvající krize montánního průmyslu. Především v těžbě černého uhlí rapidně klesala zaměstnanost z 56 tisíc v roce 1960 (56 % všech zaměstnanců v průmyslu) na přibližně 30 tisíc zaměstnanců (IHK Saarland 2011) v roce 1969 a vytěženo bylo kolem 11 mil. tun černého uhlí. I přes mírný pokles počtu zaměstnanců ocelářství (mezi lety 1959 až 1969 pokles v řádech stovek pracovních míst), ocelářský průmysl dosahoval vrcholu právě v polovině 60. let, kdy v něm pracovalo okolo 45 tisíc zaměstnanců (Burtenshaw, 1972). Úpadek montánního průmyslu byl postupně eliminován nástupem automobilového průmyslu. Akcelerujícím prvkem této restrukturalizace se stala přímá zahraniční investice americké společnosti Ford v Saarlouis, která v roce 1968 vybudovala na ploše 14 hektarů závod na výrobu automobilů (Schamp,

2000). Celkově toto odvětví dnes již zaměstnává okolo 25 tisíc zaměstnanců. V současnosti se vedle automobilového prosazují další dvě odvětví, v ocelářství pracuje 28 tisíc zaměstnanců a v IT okolo 11 tisíc zaměstnanců (Trippel, Otto, 2009).

Tento stručný nástin ekonomického vývoje demonstruje proměnu produkčních struktur, což mělo i své konkrétní prostorové projevy. V případě Sárska zánik nekonkurenceschopných podniků či zvyšování racionality výrobních procesů u tradičních odvětví měly za následek vznik řady rozsáhlých průmyslových brownfields. Další část textu bude věnována třem konkrétním konverzím průmyslových brownfields s důrazem na institucionálně-organizační kontext jejich konverze.

4 Proces rekonverze průmyslových areálů v Sársku – tři Případové studie

4.1 Vysoké pece Völklingen¹

Mezi nejznámější objekt industriálního dědictví v Sársku patří nepochybně areál vysokých pecí ve Völklingenu (viz obr.2), ležící v průmyslovém městě stejného názvu o počtu přibližně 40 tisíc obyvatel. Huť byla založena v roce 1873 a v roce 1965 v ní pracovalo okolo 17 tisíc zaměstnanců. Produkce zde byla ukončena v roce 1986, přičemž obratem byla vzata pod památkovou péči, ale rozsah památkové péče, respektive rozsah areálu pro muzejní účely nebyl zpočátku jasně vymezen – komplexní dokončení restaurace výrobního komplexu hutí se plánuje na rok 2015 (hlavně z národních prostředků). V roce 1994 byla, na základě iniciativy spolkové vlády (započatá v roce 1992), zařazena sedmihektarová část areálu na seznam památek UNESCO. O pět let později byla založena zastřešující organizace Weltkulturerbe Völklinger Hütte, která areál spravuje a rozvíjí. Roční náklady na údržbu dosahují v průměru 6 až 8 mil. € ročně.

V roce 2011 navštívilo památku více než 400 tisíc návštěvníků, přičemž přibližně 40 % z nich pocházelo ze Sárska a zbylá část pocházela mimo region (47 % z Německa a 13 % ze zahraničí), přičemž pro domácí turisty představuje hlavní motivace návštěva výstav, zatímco turisté mimo region přijíždějí primárně za průmyslovým dědictvím (John et al., 2010). Jen pro ilustraci – v roce 1998 navštívilo památku 30 tisíc návštěvníků a o osm let dříve jen okolo 2 tisíc, což ukazuje, že konverze takových areálů je dlouhodobým procesem (Hinterhuber, et al., 2001). Areál taktéž svým vývojem dokumentuje posun ve využívání průmyslového dědictví od „industriální památky“ směrem k „inscenování“ nevšednosti například tím, že klíčovým produktem jsou temporární výstavy (klíčové zejména pro přitáhnutí obyvatel regionu). Nejúspěšnější výstava o historii Keltů přilákala v období od listopadu 2010 do srpna 2011 na 200 tisíc návštěvníků, což z ní učinilo prozatím nejúspěšnější výstavu v historii Sárska (Opus, 2011). Více než 20 let konverze areálu na „ikonu industriálního cestovního ruchu“ lze považovat za „úspěšný příběh“, který ilustruje schopnost nezezení konsenzu, definování priorit v podobě produktu cestovního ruchu (ve smyslu „nové kombinace“) či schopnost atrakce investic. Mimochodem, v rámci programovacího období 2000–2006 (region spadl pod Cíl 2) byly prostředky určené pro podporu cestovního ruchu prioritně investovány do tří nejvýznamnějších projektů, mezi které spadl i areál. Avšak rozvoj Völklinger Hütte má i své stinné stránky – ani v průběhu 20 let nedošlo k funkční integraci s městem. Areál sice leží mimo kompaktní zástavbu, ale snaha o přelití pozitivních efektů do města je prozatím neúspěšná, což v praxi znamená, že ačkoliv areál navštíví ročně statisíce návštěvníků, tak město z nich profituje minimálně. Ostatně výstavba nového parkoviště pro 2 500 automobilů (investice 5,2 mil €) u areálu tento trend zřejmě nezmění.

Intenzivní průmyslová činnost zanechala v Sársku řadu nevyužitých průmyslových objektů a areálů, což vedlo k politické iniciativě spolkové vlády, která v roce 2000 ustanovila komisi „Industrie-land Saar“². Výstupem aktivit této komise bylo definování prioritních projektů zhodnocující vybrané průmyslové areály a vytvoření kompetentní instituce pro konverzi těchto areálů (viz níže). Každý

¹ Pro potřeby přírodovědné studie Weltkulturerbe Völklinger Hütte byl využit rozhovor s projektovým manažerem WVH Peterem Backesem

² Předsedou komise byl mimo jiné bývalý ředitel společnosti IBA Emscher parku Karl Ganser a ředitelem IKS je Karl Kleineberg, který byl jedním z jeho zaměstnanců v IBA Emscher parku. Některé přístupy tak můžeme interpretovat jako jeden z výsledků IBA jako Workshop for the Future of Old Industrial Areas (Knapp, 1998).

z prioritních projektů měl rozdílnou tematickou profilaci. Již zmiňovaný areál Völklinger Hütte má plnit roli hlavního centra a ikony industriálního cestovního ruchu či průmyslového dědictví regionu. Dalším dvěma prioritním průmyslovým areálům, tj. bývalým dolům v Göttelborn a Reden, je věnován následující text.

Obr. 2 Areál vysokých pecí Völklingen

4.2 Garten Reden³

Důl v Redenu byl otevřen v roce 1847. V období vlády nacionálního socialismu byl tento důl „vzorovým závodem“, zaměstnávající 4 000 horníků a s denní produkcí 7 000 tun. Před uhelnou krizí (1957) pracovalo v dole okolo 8 000 zaměstnanců, což z něj činilo největší důl v celém Sársku, nicméně v 80. letech zaměstnával již jen třetinu horníků a úpadek vyvrcholil v roce 1995 jeho uzavřením (Pasche, 2007). Podle závěrů komise má areál v budoucnu kombinovat „přírodu“ – „novou divočinu“ – „ekologii“, čemuž ostatně odpovídá i název „Zahrady Reden“, přičemž hovoříme o ploše rozkládající se na 130 ha, kdy plochy pro komerční development tvoří 20 ha. Pro potřeby rekultivace a regenerace byl vytvořen v roce 2002 masterplan, definující základní rysy funkčního využití. Stavební práce byly započaty v roce 2004 a zahrnovaly rekultivaci 45 000 m² pro budoucí investory. V souladu s ekologickou filosofií celého projektu sázející na energetickou soběstačnost bylo o tři roky později vybudováno zařízení kombinující využití geotermální energie a biomasy (ta se pěstuje na krajinné dominantě areálu, rozsáhlé haldě). Pro potřeby cestovního ruchu bylo vystavěno parkoviště umožňující pojmout 500 tisíc návštěvníků v roce a současně byl areál napojen na síť cyklostezek. Od započetí realizace projektu bylo prozatím investováno okolo 45 mil. €, z nichž 19 mil. € pocházelo od zastřešující organizace (Industriekultur Saar), 5 mil. € z veřejných dotací a 21 mil. € od privátních investorů. Dále vzniklo okolo 170 pracovních míst a z rekultivovaných ploch bylo privátními investory využito více než 40 % prostoru. Největší investicí privátního sektoru bylo vybudování prehistorického zábavního parku Gondwana. V dalším rozvoji bude věnována pozornost na zvýšení využitelnosti dvou hald pro volnočasové aktivity či cestovní ruch (např. vodní příkop či pětakilometrová stezka pro jízdu na skateboardu), vysoká pozornost je věnována kvalitě prostředí (urban design)

³ Pro potřeby případových studií Reden a Göttelborn byl využit rozhovor s ředitelem IKS Karlem Kleinbergem.

a to nejen ve vysoce estetickém mobiliáři, ale také využíváním vody jako významného prvku tvorby atraktivního prostředí (součástí má být tzv. vodní zahrada).

4.3 Důl Göttelborn

Třetím prioritním průmyslovým areálem se stal bývalý důl Göttelborn (viz. obr. 3, 4) o rozloze 130 ha, kde byla ukončena těžba až v roce 2000. Tento areál by se měl proměnit v příštích dekádách na prostor splňující nároky 21. století, integrující na jednom místě různorodé formy práce, bydlení a volného času při inteligentním a inovativním využití stávajících struktur. Tento ambiciózní cíl byl vetknut také do celého názvu projektu „Cité der Industriekultur“. Areál se nachází metaforicky „uprostřed ničeho“, čili typicky pro urbanisticky chaoticky utvářenou průmyslovou krajinu v obci s 2 300 obyvateli, ale v bezprostřední spádové oblasti (do 15 kilometrů) cca 150 tisíc obyvatel (Kleinberg, 2006). V první fázi konverze byla provedena komplexní rekonstrukce nevyhovující technické infrastruktury (např. 3000 m nové kanalizace) a taktéž byla vytvořena základní morfologická struktura zastavěné části bývalého dolu, která byla následována sanací a opravou stávajících budov, ve kterých vzniklo okolo 20 000 m² komerčních prostor. Ty byly doplněny hotelem a restaurací. Výše dosavadních investic se pohybuje ve výši 40 mil. € (z toho 5 mil. € z privátních zdrojů) a usídlilo se zde přes 20 firem (hlavně malé a středně velké podniky) z oborů nanotechnologií, přesného strojírenství či zdravotnictví. Tyto firmy generují okolo 330 stálých pracovních míst a výukové prostory zde má i vysoká škola (Hochschule für Technik und Wirtschaft des Saarlandes). Bývalý 16 ha důlní pokles zaplněný spodní vodou byl využit pro umístění solárních panelů. Do budoucna se budou aktivity upírat k atrakci dalších investic a významným prvkem bude taktéž podpora „spontánní“ rekultivace prostřednictvím tzv. „nové divočiny“ (Drexler, 2005).

Obr. 3 Ukázka průmyslového lesa v areálu dolu Göttelborn

V textu již bylo zmíněno, že komise „Industrieland Saar“ ustanovila „speciální“ organizaci, která byla pověřena prosazením a implementací ideových konceptů do sociální reality. Tato společnost pod názvem Industriekultur Saar (IKS) vznikla v roce 2001 a v současnosti výhradně zodpovídá za dvě posledně jmenované konverze. Tato společnost je součástí spolkové společnosti pro podporu ekonomiky Strukturholding Saar (SHS), kde má spolková země Sársko majoritu⁴. Integrace nově vzniklé IKS do etablované společnosti nebyla výhodná jen z hlediska větší institucionální stability a politické legitimacy, ale především z důvodu dostupnosti finančních zdrojů – IKS měla díky tomu exkluzivní přístup k finančním prostředkům. Zde je nutno poznamenat, že SHS disponuje vysokým základním jměním, například tisíci nájemními byty či komerčními plochami, které jsou ziskové, a tento zisk je pak investován do méně výnosných projektů, jako např. areály dvou bývalých dolů. Jedná se tedy o diametrálně odlišnou praxi než je aplikována například v České republice, kde panuje všeobecná snaha o maximální privatizaci a upřednostňování čistě „tržních“ řešení.

Obr. 4 Areál dolu Göttelborn

5 Závěr

Inspirace z výše diskutovaných příkladů pro konverzi brownfields v České republice může být následující. Všechny tři příklady kombinují konverzi průmyslových brownfields v duchu modelu CABERNET, spočívající v rozdělení brownfields na kategorie A (konverze privátním sektorem), B (konverze na bázi PPP), C (konverze veřejným sektorem), přičemž kategorie A se ve sledovaném území nevyskytuje, což není vzhledem k povaze regionu překvapivé. První případ areálu Völlkligen Hütte spadá do kategorie C, ale další dva areály jsou kombinací B a C. Některý typ konverze ale odpovídá rozšířenému pojetí modelu CABERNET v podání Butzin et al. (2006), kdy autoři právě na příkladu průmyslového regionu Porúří doplňují tento model o kategorii D, což jsou dlouhodobě nevyužitelné plochy. Právě tyto plochy skýtají prostor pro rozvoj „nové divočiny“ (viz např. Lipský, 2007) či „průmyslových lesů“ (Industriewälder), které mohou napomáhat rozvoji regionu trojím způsobem. V první řadě mohou být využity pro volnočasové aktivity obyvatel regionu a přispívají k vylepšení image regionu (Franz et al., 2008), v druhé řadě dávají vzniknout unikátním biotopům a v třetí řadě přírodně orientované řešení „šetří“ vlastním přirozeným působením „sanační“ náklady a zvyšuje se kvalita životního prostředí.

Na zvolených příkladech se ukazují výhody integrovaného přístupu kombinujícího diferencované postupy, zohledňující různou povahu ploch v těchto areálech, jež reprezentují „archetypy“ post-industriální krajiny. Takový přístup se nazývá patchwork management (Butzin et al., 2006). Výstižně to pojmenovává ředitel IKS Karl Kleineberg, když tvrdí ve vztahu k projektům Garten Reden a Göttelborn, že „největším nepřítelem našich snah je kombinace netrpělivosti a tvrdošijnosti. Strukturální proměna potřebuje čas, vůli a odvahu ke změně a novým integrovaným přístupům“ (2006, s. 330).

4 Informace o struktuře gw Saar poskytl Anja Petschauer (projektová manažerka gwSaar)

Dalšími inspirativními prvky jsou dle našeho názoru institucionální zajištění konverze těchto areálů profesně řízenou intermediální institucí (viz výše) a také jasné definování klíčových projektů (tolik vzývaný, ale často vinou upřednostňování parciálních zájmů různorodých koalic o to méně realizovaný postup), zvyšujících efektivitu „kolektivní akce“ za účelem prosazení pozitivních změn v území (Ježek, 2003).

Diskutované projekty demonstrují nezbytnost iniciační akce ze strany veřejného sektoru. Konverze průmyslových brownfields je spojena s vysokými vstupními náklady, přesněji řečeno čistě tržní hodnota těchto ploch nabývá záporných hodnot, což v praxi znamená, že existence brownfields typu A představuje v těchto regionech spíše výjimku nežli pravidlo. Pokud má tedy docházet v podmínkách reálné „trhu“ ke konverzi či regeneraci brownfields, je nezbytné, aby veřejný sektor aktivně vstupoval do procesu ať již formou přímých podpor či alespoň snižoval míru rizika pro potenciaální investory (Healey, 1995). Uvedené příklady potřebu těchto přístupů jen potvrzují.

I přes odlišné rámce post-socialistických zemí či starých průmyslových regionů (Sucháček, 2005), a celkově tedy rozdílný kontext, lze Sársko považovat za analogicky unikátní „laboratoř“ pro hledání možných cest budoucího rozvoje průmyslových regionů v České republice a to bez přejímání spíše „domnělých“ než skutečně aplikovatelných přístupů (viz např. Hospers, 2002).

Poděkování

Tento příspěvek byl zpracován v rámci projektu Analýza a evaluace governance socioekonomického rozvoje Moravskoslezského kraje (SGS09/PRF/2012), který je finančně podporován studentskou grantovou soutěží specifického vysokoškolského výzkumu Ostravské univerzity.

Literatura

- ALKER, S., JOY, V., ROBERTS, P., SMITH, N. (2000) The Definition of Brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43, 1, s. 49–69.
- BANKEN, R. (2002) Die Industrialisierung der Saarregion 1815–1913. In Pierenkemper, T. (ed.) *Die Industrialisierung europäischer Montanregionen im 19. Jahrhundert*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2002, s. 59–101,
- BURTENSHAW, D. (1972) Regional renovation in the Saarland, *Geographical Review*, 62, 11, s. 1–12.
- BUTZIN, B., FRANZ, M., NOLL, H.P. (2006) Strukturwandel im Ruhrgebiet unter Schrumpfungsbedingungen – Patchwork-Managements Herausforderung. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 50, 3/4, s. 258–275.
- CABERNET (2012) Webová stránka. Dostupné z www.cabernet.org.uk, 2012.
- CAPOT-REY, R. (1935) The industrial region of the Saar. *The Geographical review*, 25, s. 137–141.
- DILLINGER HÜTTE GTS (2011) Webová stránka. Dostupné z www.dillinger.de.
- DREXLER, J. (2005) Post-Industrial Nature in the Coal Mine of Göttelborn, Germany: The Integration of Ruderal Vegetation in the Conversion of a Brownfield. In Kowarik I., Körner S. (ed): *Wild Urban Woodlands New Perspectives for Urban Forestry*. Berlin: Springer, s. 277–286.
- ESSER, J. & FACH, W., GIERSZEWSKI G., W. & VÄTH, W. (1982) Steel Crisis and Steel Policy - A Comparison. *Intereconomics*, 17, 6, s. 279–285.
- FRAGNER, B. (2007) Oživení průmyslových památek - šance pro bydlení. In: Sborník referátů z konference „Dynamika proměn bydlení – regenerace bytových domů“. Ostrava : VŠB – TU Ostrava, s. 69–74.
- FRANZ, M., GÜLES, O., PREY, G (2008) Place-Making And ‚Green‘ Reuses Of Brownfields In The Ruhr. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 99, 3, s. 316–328.

- FRIEDRICH, J. (1994) Revitalisierung von Städten in altindustrialisierten Gebieten: Ein Modell und Folgerungen. *Geographische Zeitschrift*, 82, 2, s. 133–153.
- GRABOW, B., HOLLBACH-GRÖMIG, B. (1995) *Weiche Standortfaktoren*. Dt. Gemeindeverlag. Stuttgart-Berlin-Köln, 1994, 407 s.
- HINTERHUBER, H., PECHLANER, H., MATZLER, K. (2001) *IndustrieErlebnisWelten: Vom Standort zur Destination*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 262 s.
- HEALEY, P. (1995) The institutional challenge for sustainable urban regeneration, *Cities*, 12, 4, s. 221–230.
- HELD C., C (1951) The New Saarland. *Geographical Review*, 41, 4, s. 590–605.
- HOSPERS, G. J. (2002) Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union. *European Planning Studies*, 10, 3, s. 397–404.
- HUBBARD, P. (1996) Urban design and city regeneration: social representations of entrepreneurial landscapes. *Urban Studies*, 33, 8, s. 1141–1461.
- IHK SAARLAND (2006) Webová stránka. Dostupné z www.saarland.ihk.de.
- ILIK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007) Karlin a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografická e - Sborník České geografické společnosti*, 112, 3, s. 292–314.
- INDUSTRIEKULTUR SAAR (2010) Webová stránka. Dostupné z <http://www.iks-saar.de>.
- JACKSON, B., J. a kol. (2006) *Brownfields příručka*. Praha: IURS, 90 s.
- JEŽEK, J. (2003) Kreativní milieu jako předpoklad regionálního rozvoje. In *Sborník příspěvků z konference Regio 2003*, pp. 85–89. Cheb: MIM Consulting, s.r.o., s. 85–89.
- JOHN, H. & SCHILD, H., H. & HIEKE, K. (2010) *Museen und Tourismus. Wie man Tourismusmarketing wirkungsvoll in die Museumsarbeit integriert*. Bielefeld: transcript verlag. 234 s.
- KLEINEBERG, K. (2006) *Strukturwandel aus Industriekultur - Integrierte Standortnutzung. In MehrWert für Mensch und Stadt. Flächenrecycling in Stadtumbauregionen. Strategien, innovative Instrumente und Perspektiven für das Flächenrecycling und die städtebauliche Erneuerung*. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Bonn, s. 228–231.
- KLUSAČEK, P., ŠOTNAR, P. (2004) Kategorizace průmyslových ploch Ostravska. In: Mikulík, O. a kol. (ed.) *Soubor map vlivu útlumu hlubinné těžby černého uhlí na krajinu a životní prostředí Ostravska*, Brno : MSD, spol. s.r.o., s. 81–84.
- KNAPP, W. (1998) The Rhine-Ruhr area in transformation: Towards a european metropolitan region? *European Planning Studies*, 6, 4, s. 379–393.
- KUNC, J., TONEV, P. (2008) Funkční a prostorová diferenciacie brownfields: příklad města Brna. *Regionální studia*, Praha, Vysoká škola ekonomická v Praze. ISSN 1803-1471, 2, 1, s. 30–37.
- LIPSKÝ, Z. (2007) Nová divočina v kulturní krajině? In HERBER, V. (ed.): *Fyzickogeografický sborník 4. Fyzická geografie - teorie a praxe*. Příspěvky z 23. výroční konference Fyzickogeografické sekce ČGS. Masarykova univerzita, Brno, s. 134–142.
- MCCARTHY, L. (2002) The brownfield dual land-use policy challenge: Reducing barriers to private redevelopment while connecting reuse to broader community goals. *Land Use Policy*. 19, 4, s. 287–296.
- OPUS KULTURMAGAZIN (2011) Webová stránka. Dostupné z www.opus-kulturmagazin.de.
- PASCHE, E (2007) Land schaf(f)t Kohle“auf der Grube Reden. *Bergbau*, 58, 12, s. 557–558.
- ROCHOVSKÁ, A. & BLAŽEK, M., SOKOL, M. (2007) Ako zlepšiť kvalitu geografie: odôležitosti kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii, *Geografický časopis*, 59, 1, s. 323–358.
- RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M. (2006) Ekonomické souvislosti revitalizace brownfields. *Politická ekonomie*, 54, 5, s. 632–645.
- SCHAMP, E. W (2000) *Vernetzte Produktion: Industriegeographie aus institutioneller Perspektive*. 2000. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 248 s.
- SCHRADER, M (1998) Ruhrgebiet. In KULKE, E. (ed.): *Wirtschaftsgeographie Deutschland*. Rotha, Stuttgart: Klett Perthes, s. 267–305.
- ŠILHANKOVA, V. a kol. (2006) *Rekonverze vojenských brownfields*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 219 s.
- STATISTISCHES AMT SAARLAND (2009) Webová stránka. Dostupné z www.saarland.de.
- STRUKTURHOLDING SAAR (2012) Webová stránka. Dostupné z www.invest-in-saarland.com.
- SUCHÁČEK, J. (2005) Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách. VŠB-TU, Ostrava, 221 s.
- SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A. (2009) To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic, case study of the Vysocina region. *Agricultural Economics*, 55, 11, s. 550–556.
- TRIPPL, M., OTTO, A. (2009) How to turn the fate of old industrial areas: a comparison of cluster-based renewal processes in Styria and the Saarland. *Environment and Planning A*, 41, 5, s. 1217–1233.
- VOJVODÍKOVÁ B. (2005) Colliery brownfields and the master plan of Ostrava. *Moravian Geographical Reports*, 13, 2, s. 49–56.